

М. БАГДАНОВИЧ

ВОРОЖБА

Затих і шум дощу, і вітру спів сердитий,
і синіх перунів розкотистий удар.
Куделяться вгорі обрізки сизих хмар,
неначе віск в воді, для ворожби налитий.

Що-ж ворожба ця нам і зябі провіщає? —
Дивися: сонце враз засяяло для нас
серед розриву хмар, і семибарвний пас
в бузкових небесах і міниться, і грає.

* * *

І знов я на старій садибі,
де молоді літа пройшли:
вже стіни мохом поросли,
і грають, мов веселка, шиби.
Скрізь — порошок, мертвий супокій, —
як сумно у оселі цій!
Я в сад пішов — там пуша дика:
усе травою заросло,
усе те зникло, що було,
і тільки напис „Вероника“,
карбований об тій порі,
чорнів на липовій корі.
Рости-ж, мій велетню-розмаю,
вставай, як монумент живий,
і до небес піднось німий
різьблений напис, — хай співають:
що більше весен пробуя,
то вище дороге ім'я.

ПЕРЕПISУВАЧ

На чистім аркуші, перед вузьким вікном,
старанно літери виводить він пером,
вставляючи межі їх чорними рядами
один червоний ряд: усякими квітками
та різнобарвними головками птахів,
звірят невиданських, плетінням пагінців
оздоблює він скрізь — як личить мастакові —
чудові заставки, кінцівки кольорові
і заголовки всі, — нема куди спішить!
Часами спиниться, щоб краще загострить
собі ножем перо, погляне: світло сонця

стовпами падає через вузькі віконця,
і в'ється в тих стовпах легкий та гожий пил;
мов синюватий дим із золотих кадил,
рій хмарочок пливе; широкими кругами
у небі ластівки літають над хрестами,
що жевріють як жар, а тут, біля вікна,
співає соловей, і стукає жовна.
І знов він схилиться і заставку виводить
примерхлим сребром; нечутно день проходить;
вже скоро буде й ніч: зірниця молода
благословить кінець пригожого труда.

З білоруск. М. Драй - Хмара

А. АЛЕКСАНДРОВИЧ

ЗАВЖДИ КАЗАЛИ НАМ

Завжди казали нам і кожний нам заводив
все на один мотив, що не для нас мета
хіба ж ми є народ, як і усі народи,
як інші нації в своїй культурній вроді?..
і що в нас є?.. Одвічні болота!?

Вони казали нам і тисли нас так люто!
а час летів, як розпачу вістун...
і глузували з нас, замучених, закутих...
За що? Хіба за те, що в нас одна отрута,
одне національне... це — ковтун!?..

За те, що темних нас зуміли полонити,
що так багато в нас потрібних, дужих сил...
І гнали на чужих в чужих дворах робити,
наш слід розкиданий мільйонами могил...

Завжди казали нам... Чи ж вітер не навіє?..
Мужик і хам і гад і голитьба!
і чим не лаяли прибудні лиходії
той край, де споконвік засмучені завії,
де не побачиш ти людини без горба!..

Казали нам... та в відповідь грозою
моєї сторони повстали нуждарі!..
Життя змінилося, не буде вже тюрмою.
І марно за старим з погребною журбою
розбитий дзвін ридає у горі...

Пішов і я у далі пломенисті
пішов з робочими в залізний буревій,
батьорий і ясний, як спів мій променистий.
І от сьогодні я в громаді комуністів
цеглини, як і всі, кладу на мур новий.

З білоруської В. Сосюра

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

Синьоока сестра України¹⁾.

(Подорожні нотатки)

I

О, Беларусь, мая шыпшына,
Зялены ліст, чырвоны цвет!
У ветры дакім не загінеш,
Чарнобылем не зарасьцеш.
Уладзімер Дубоўка

Білорусь ти моя, Білорусь!
Синьоока сестра України!
В. Сосюра.

З драглистих болот, де імлавість і ніжна зелень осок, з пагорків і схилів, укритих вузлуватим хащовинням, де зальотні вітри гульливо припадають і зачісують парослі, з величніх, задуманих, древніх борів, з овіяних легендами просторів, — пливе назустріч тм'яна білоруська ніч.

Позір занурюється в темраву, думка занурюється в даль.

Та ось вдалені, як у легенді, впливає над обрієм саяво.

Ширше й ширше. Сміливіше. Яскравіше.

Ще трохи — і вже вихоплюються разочки мерехтливих вогників, вже густо розбігаються вогники, вже ціле мереживо примхливих веселих вогників сповняє широчінь...

Розмірена чавунна хода де-далі повільніша, тихша. Лунке з чавунних грудей привітання. У вікна падає переможний разючий блиск електрики й уривки вокзального шуму.

Менск.

На пероні з радісними усмішками, з міцним товариським потискуванням рук, з теплою зливою привітних слів делегацію українських письменників зустрічають письменники й наукові діячі Білоруси.

Ще хвилинка першої мимовільної ніяковости, коли одразу хочеться багато сказати — і бракує слів, коли одне одному намагається дати дорогу й кумедно застрягає у дверях... Хвилинка — і вже чамайдани гостей силоміць потрапляють до рук хазяйнів, і гості, побравшись під руки з хазяйнами, гомінкою юрбою, в якій нараз забуто про ніяковість, в якій одне одного ніби давно — давно вже знає, — товариською веселою юрбою виходять до під'їзду, де нетерпляче чекає мотор.

1) У лютому м. 1928 р. до Харкова приїздила група білоруських письменників у складі т. т.: Я. Купали, Я. Коласа, Ц. Гартнаго, М. Чарота, М. Зарецького. У відповідь на цю візиту для встановлення тіснішого культурного зв'язку між братніми республіками НКО УСРР відправив у травні пот. р. делегацію українських письменників до БСРР у складі т. т.: І. Кулика, А. Любченка, А. Панова, П. Панча, В. Поліщука, С. Пилипенка, В. Сосюри, П. Тичини, П. Усенка.

Ми — в столиці радянської Білоруси.

Ми посуваємось неширокими, досить ясно освітленими вулицями, що на них, не зважаючи на пізній час і дрібний дощик, чимало руху. Ми ідемо містом, що ще не так давно зазнавало тяжкого руїницького лиха імперіялістичних бойовиськ та панських інтервенцій і що тепер стало серцем визволеного народу, головним центром молоді республіки.

На центральному майдані столиці, де найкращий готель, зупиняємось. Розчиняються двері гарненьких кімнат, де кожна найменша дрібничка зворушливо свідчить про старанні готування до зустрічі гостей і де гості одразу відчують, що вони в країні споконвіку багатій лісами: таких чудесних паркетів і такого достатнього, простого, без претензій, без примх, але саме в непримушеній своїй простоті своєрідно гарного, приємного, заспокоюючого умелювання можна лише од щирого серця побажати готелям нашої столиці.

По кімнатах, що в них розмістилися гості, і в коритарах — шум. Де-далі більше й більше надходить товаришів. Вітаються, розпитують, перепитують, заклопотано поспішають, намагаються хоч чим-будь прислужитися, хоч найменшим рухом виявити свою цілковиту готовність.

І в рухах, в очах, на устах, у всьому — така відверта, така щира, така зворушлива радість.

— Ах, сьогодні ж у нас свято, яке рідко буває! — не втерпівши, щиро признається один із місцевих товаришів, і очі йому займаються юнацьким племінем, а уста бере ніжна, проста, трохи ніби дитяча посмішка.

Після оживленої дружніми бесідами вечері, уважні хазяйни намагаються не стомлювати гостей, намагаються дати їм можливість як-найшвидше та як-найкраще відпочити.

— На добраніч!

Завтра почнеться ґрунтовне знайомство з республікою.

Підхожу до розчиненого вікна, зазираю у тм'яність білоруської ночі, що оповила місто й тихеньким шарудінням бреде через центральний майдан. На майдані, на високій вежі, неподалець стародавнього косцюлу — невсипуще око годинника.

Уночі цей годинник особливо чомусь нагадує давні часи. Адже колись, ще давно-давно до появи цієї старої вежі з годинником, серед тодішніх болотних і лісових нетрів мусив був тут з'явитися перший вогник, як перше гасло.

* * *

Етнографічно межі Білоруси складають біля 300.000 кв. кілом. (зараз майже половина Білоруси, як і добра частка України, перебуває під Польщею), а кількість населення середньо дорівнює майже 10 мільйонам. Біля 20% населення припадає на росіян, євреїв, поляків, литовців і инш. Решту 80% складають білоруси.

Історичні прапрадіди: кривічі, дриговічі й радимічі. Найбільшим, найсильнішим племенем, що вело перед, були кривічі, і тенденційні історики намагаються довести, що назва ця ніби виникла, як характеристика хитрих, криводушних людей. Проте історичні факти цього, здається, не ствержують, а ми, особливо після нашого останнього знайомства з нащадками кривічів, радше схилиємось до версії, що назва виникла від слова „кров“, як характеристика „близьких по

криві“, кривних сусідів. Дриговічі—ті, що жили серед лісів та болот, на трясовинах, на дригві. А за радимічів так говорить Літопис: „Бяста бо два брата в Лясах (ц. т. в Польщі): Радім, а другі Вятко, і пришедша седоста Радім на Соже, і прозвашася Радимічі“.

Нащадки цих племен, теперішні білоруси являють собою найчистіший етнографічний східно-слов'янський тип. Турко-монгольська навала, що вплинула на українців, до них, як відомо, не докотилася, а фіно-монгольський вплив, що його особливо зазнали росіяни, також був далеко від них.

Білорусам в найбільшій мірі пощастило зберегти свою етнографічну чистоту, і справді в цьому можна переконатись з першого ж дня знайомства, особливо побувавши на селі.

Ми були, ми бачили. Переважно—середній зріст і нема кремезності, часто властивої українцям. Нема й похапливості, різкого руху. Обличчя спокійно-виразні, в них якась своєрідна м'якість і лагідний, трошки сумнений позір очей. А дівчата, прості, сільські, біляві й русяві дівчата,—стрункі, як молоді смереки, з легкою походою, що ніби не звикла до твердого ґрунту, з синіми очима, як ті озера в сонячний день.

Коли в одній хаті, несміливо розмовляючи з нами, одна з дівчат, злегка закриваючись рукою, одверталась до вікна, а друга, ткавши ряднину, соромливо схиляла голову геть на станок, і коли з величезного кухля частували вони нас березовим соком, і коли, сповнені ніяковості, не наважувались сфотографуватись із нами,—в їхніх м'яких жестах, в їхніх струнких поставах, в їхній манері схилати голову й злегка, не кваплючись, заслонятись рукою була якась особлива незвичайна граційність. І вони, як і інші, нагадували чомусь собою незайманість і граційність водяних лілей, що їх так багато в цій країні...

В цій країні, де так багато болот і лісів, так багато вільгости, здавалося б, могли селитися тільки знедолені вигнанці, позбавлені, як і їхня країна, ширших перспектив. Це може спасти на думку з першого погляду. Однак справа стоїть зовсім инакше. Саме ця вільгість застерігає країну од посухи, од неврожаїв. Крім того, осушувати болотні лани незрівняно легше, ніж заводнювати посушливий степ, і осушене болото дає незрівняно більший ефект. Далі ми побачимо, які великі економічні перспективи має болотяно-вільготна Білорусь.

Ще з перших днів історичного існування країни перші сміливі, що оселились тут, зуміли так рішуче й вдало переборювати всі несприятливі умови й опановувати первісну дичавість природи, що незабаром утворили міцне князівство Полоцьке, яке загрожувало іншим, завзято боронилось і лишило по собі значний слід в історії. Це про його запекле змагання (1067 р.) читаємо розповідь у „Слові об полку Ігоревім“:

„На Немізе снопи стелют головами, молотять цепами булатними, на току жізнє кладуть, веють душу от тела. Немігі кровави брегї не житом билі посєяни, а костьмі синов русскїх“.

На Немізі, що впадає у Свіслач, лежить столиця радянської Білоруси—Менск. Зараз від річки цієї лишився тільки спогад: її міленські рештки окаяданено в бетон. Саме підчас нашого перебування в Менску по всіх вулицях можна було спостерегти покопані ривчаки, купи глини й оживлену роботу,—це в зв'язку з упокоренням колись славетної Неміги наново впорядковується та поширюється каналізація й водогін.

А сам Мєнск, що також має історичне минуле (один із головних пунктів мінової торгівлі на колишньому великому водяному шляху) і що вже віддавна втратив своє першорядне значіння, а за часів імперіялістичної та громадянської війни зазнав величезної руйнації,— Мєнск знову посів собі місце в історії і останніми роками почав помітно відбудовуватись.

Ми бачили вже чимало залатаних старих дїр, бачили чимало новеньких прекрасних будинків, бачили розпочату величезну будівлю ІНО, були на 5-му поверсі майже закінченого величезного „Будинку Селянина“, що з нього видко, як має лягти лінія трамваю, який буде пущено на наступні Жовтневі роковини.

* * *

Вранці другого дня після нашого приїзду, щойно встали, вже по кімнатах повно люду: білоруські письменники, наукові діячі, репортери, фотографи...

По руках уже ходять примірники газет, що в них щире вітання на адресу пролетарських „пєсьняроу України“ й точніші відомості про наш приїзд. В газетах подано окремі сторінки, окремі додатки з інформаціями, критичними статтями про сучасну українську літературу, з перекладами творів українських письменників та їхніми портретами.

Жвавий обмін думок, нові радісні зустрічі, нові обличчя, настирливі прозьби фотографів, поспішність, щоб зберегти як-найбільше часу, гомін, сміх, життєво, молоді!

А на дворі синяво-сірі пасмуги хмар, на дворі мжичка, і хазяйнам ніби трошки ніяково, що природа набурмосено зустрічає гостей із сонячного півдня, які ще привезли вчора запашний букет конвалії, переданий з України артисткою О. Горською пролетарському „пєсьнярові“ Білоруси — Чаротові. Хазяйни, немов вибачаючись, запевняють, що незабаром випогодиться, що за законами їхнього клімату сьогодні так і мусить бути і що наступні п'ять днів будуть райдужно-сонячні. Між иншим, вони ані трошки не помилились. Всі їхні пророкування справдились цілком.

На вулиці з першого ж кроку беруть на себе очі великі кольорові, рясні афіші з привітаннями на нашу адресу. Одні з них сповіщають про наш завтрашній літературний виступ у партклубі ім. К. Маркса, другі — що сьогодні 2-й Державний білоруський театр дає на честь нашого приїзду свою виставу „Царя Максимильяна“.

Першу нашу візиту складаємо Інститутіві білоруської культури (від його імени, як і від імени інших установ та організацій, одержано нами запрошення на приїзд, а його президент тов. Ігнатовський — голова комісії в справі організації та переведення нашого гостювання), знайомимось із товаришами, з роботою Інституту. Багато, багато цікавого, але про це, як і взагалі про культурне життя та культурні надбання — трохи згодом.

Далі, одвідавши відділ преси ЦК КП(б)Б, складаємо візиту генеральному секретареві ЦК КП(б)Б, тов. Кноріну, де зустрічаємо найтепліший товариський прийом і де в непримусовеній товариській бесіді зовсім непомітно для нас пролітає понад годину часу.

Такий же теплий, простий, щирий, товариський прийом і в голови Раднаркому БСРР тов. Голодеда, і в голови ЦВК БСРР тов. Червякова, і в Наркомоса тов. Балицького і в багатьох інших товаришів.

Може довелося трохи зловживати часом, та це, либонь, тому, що одвідини не мали в собі ані краплинки чогось суховато-офіційного і розмовлялося на них так просто, так заохочуюче-легко й про такі цікаві речі, що здається, час біг непомітно не лише для нас одних.

В розмовах торкалися розмаїтих справ. Виявляли наше зацікавлення і до життя економічного республіки, і до сучасних моментів соціальних взаємин, і до переведення білорусизації, і до забезпечення інтересів нацменшостей, і до культурного життя з усіма його розгалуженнями, і інші. і інші.

У відповідях товаришів про їхні успіхи та надбання, між иншим, помітили ми легеньку, мудру стриманість, — стриманість, що властива розміркованим, діловим, справді державним людям. Наколи ж тут з їхнього боку була ще певна частка скромности, то ми, зазнайомившись потім на безпосередніх фактах із життям та зростом республіки, мусимо відверто сказати: скромність не зовсім себе виправдала. Зроблено бо вже багато. Робиться ще більше. А перспективи — величезні.

І перш за все нас у цьому переконала економічна відбудова й економічні можливості країни.

II

Озираюсь — на пагоркові вдалені строкатим мереживом лишився Менск. Машины посуваються звивною ґрунтовою дорогою серед розложистих, вкритих ніжною зеленню, низовин, що ніби якісь чудні хвилі чудного моря підкотились до Менску, до берега, от-от готові були одлинити та раптом замислились і так, замислившись, зупинились, застигли у всій своїй стихійно-величній, ніжно-аквамариновій широчині.

По-декуди збіглись натовпом, а по-декуди розбіглись рівненькими рядочками сивувато-смарагдові кущі парослів. І довкола, як мурашних горбиків, багато-багато болотяних, вкритих мохом, купин.

Це — за кілька верстов од Менску.

Це на одвічній драгві. Там, де тепер засновано зразкову досвідну меліоративну станцію, що звється тут просто: Болотяна станція.

Машины завертають ліворуч, потім ще ліворуч — у дворище станції, яка зовні робить вражіння звичайного радгоспу.

В супроводі інженерів і техніків ідемо оглядати лани осушених вже болот і ділянки того баговіння, що зараз осушується. Ген-ген, скільки око гляне, покопано водозбірні рови, ген-ген, як перші вартів майбутніх скарбів, упевнено вгрузли в драгву дощаті, стрункі водоміри, покриті зверху дощатими кашкетиками.

Дослідники розповідають білоруською мовою (в Білорусі інженіри й техніки, на превелике наше здивування, розмовляли з нами прекрасною білоруською мовою!) про плани, методи, наслідки роботи.

Ось — величезна ділянка високого, ряного малиннику, що буйно вигнався на щедродайному торфовому ґрунті, он — смуга, що її використовують для корінноплідних рослин, онде — сіножаті, а ондечки — ячмінева рунь.

Наслідки, що їх дає тут меліорація, просто дивовижні. Досить того, що, прикладом, з десятини сіножати за два покоси збирають біля 700 пуд. доброякісного чистого сіна. Також дуже добре приймаються й дають великий урожай всілякі ягідні та корінноплідні рослини. А що найголовніше — цей осушений торфовий ґрунт ані трішки

не виснажується. Він, ніби якась казкова скарбниця, не то що зберігає весь час свою плідну насиченість, а навіть після засівів та посадок шляхом низки реакцій, що через це відбуваються в його покладах, здібний значно підвищувати свою інтенсивність. Для Білоруси, що є переважно крайною сільсько-господарською, крайною, що майже 85% свого населення зараховує до категорії землеробів і що в ній понад 15% загальної площі складають болота, — це має виключне значіння.

Обступає міцніший характерний запах намулу. У надвечір'ї гостріше пахнуть соковиті трави, пахне свіженьке, подекуди ще лепкувате з недавніх бруньок листя кущів. Ноги ступають у де-далі м'якший, пухкіший килим. З-під ніг, із хиткого килиму неспіливо, шурхітливо просочується вода. Можна тільки перестрибувати з купини на купину. Далі йти важко. Далі йдуть лише сторожки, струнки вододіри в дерев'яних кашкетиках.

Перехоплюємось на гребінь магістральної фоси. Натрапляємо на бурчак підземних вод, що, купно вибігаючи з темної пащечки дощатої широкої рівни, кидають своє мінливе срібло на маленький опуст, кидають із якимсь мелодійно-пустотливим, поспішно-веселеньким шумом.

— Товариші, спробуйте! Тут дуже добра вода.

Виривається з блок-ноту аркушки паперу, робиться примітивні черпалки. Шкода, що дуже незручний опуст, і не можна просто припасти до грудей цілини й насмоктатися досохочу, як колись у дитинстві в рідних степах.

Ось у черпалках — соки підземних джерел. Вони прозорі, мов кришталь. Холодні, мов лід.

— А дійсно, смачна яка! — погоджуються всі.

Справді такої води я давно вже не пив, — ще на моїй, побороженій вільготними яругами, Київщині.

Біля мосту, покладеного через фосу, зупиняємось, даємо дорогу громохкому тракторів. Після денної праці на осушених болотах він поважно, як переможець, вертає спочивати. І серед цих розложистих низовин, цих недавніх грузьких трясовин його розмірена громохка хода здається ще упевненішою, невідступнішою, сповненою в перемозі своїй великих можливостей.

Коли в Менську відбуваються з'їзди й конференції, делегати з периферії конче використовують таку нагоду, щоб побувати на „Болотяній станції“, та збагатити свій досвід з її досвіду. В Білорусі раз-у-раз зростають селянські меліоративні товариства. Зараз уже нараховується понад 830 таких товариств, і вони де-далі помітніше й помітніше ширяться, сприяючи, звичайно, колективізації. За найближчим п'ятирічним планом має бути меліоровано 380.000 гектарів, а переведення осушки всіх болот розраховано на 15 років. Меліорації тут надається виключного значіння. Її навіть називають „другою аграрною революцією на Білорусі“.

До речі, коли буде меліоровано басейни річок, що впадають у Дніпро, це значно збільшить рівень води у Дніпрі і в тій чи іншій мірі може вплинути на працю нашого Дніпрельстану. Це береться зараз на увагу, застерігається, в належний спосіб унормується.

— Шануйтеся, українці! — жартують білоруські товариші, — бо як тільки ви щось не той, ми вам води не дамо!

* * *

Орша. Стародавнє місто на Дніпрі, де за кілька верстов також є чималі пороги й де також тепер проєктується збудування великої гідростанції.

Місто, що в ньому досі збереглися руїни старовинних будівель, що в ньому за давніх часів уже добре поставлено було друкарську справу (Кутейнський монастир), місто, в якому після здобуття його московським військом, побував персоною власною „тішайшій“ Алексєй Михайлович і наказав перш за все прибрати до рук місцеве друкарське устаткування, книжки та висококваліфікованих на ті часи друкарів, місто, в якому після навали французів 1812 р. й пограбування Нікольської церкви знайдено на смітнику надзвичайно цінну річ, — так зв. „Оршанську Євангелію“, писану на пергаменті ще в 14 віці, де особливо зберігся білоруський колорит.

Зовні Орша, як місто, вражає переважною (мало-мало не абсолютною) кількістю дерев'яних будівель—двох—а то й трьохповерхових, і вражає майстерністю деревом оздоблювати ці-ж дерев'яні побудови.

Виїздиво вранці за місто. Посуваємось сошою, що рівною, довгою стьождкою біжить і зникає ген-ген вдалені. Їдемо на Асінбуд—гордість радянської Білоруси.

Обабіч—високі темно-смарагдові стіни. Од них повіває похолоддю, трошки землистим запахом залежалого вітролому і густим, надзвичайно приємним, підбадьорливим запахом чатинника. Груді пожадливо п'ють це повітря, грудям аж тісно, і на серці легесенька п'янюча млосність.

Обабіч—високий, густий, урочисто-задуманий бір.

Зупиняємось. Перестрибуємо через сошовий уздоржній рівчак і відразу потрапляємо в гушавину.

Спочатку здається—цілковита тиша. Проте, як прислухаєшся уважніше,—рівний, незмінний, тиль-тиль дзвінкуватий шум. Так ніби ті височенні голкасті вехів'я, що підпирають просінь, зроблено з якогось металу, і чутно, як поміж ними тече вгорі повітря.

І цей своєрідний вічний шум, і цей кріпкий здоровий запах, і ці лапасті віти, що густо й міцно попереплітались над землею, і ці рясні бурульки, гиляки та цілі стовбури, що попадали й лежать долі нерухомою ламанню,—все це яскраво збуджує в уяві картину первісних часів, коли тут справді ні пішому було пройти, ні кінному проїхати.

Мабуть, отакими хащами, сповнені великого соціального гніву, проходили колись і переховувались повстанські загони Кастуся Каліноуського.

Раптом десь із нетрів лунають мелодійно-тривожні звуки. Це пастух скликає худобу, що пасеться в лісі. Буває, що тварина, одбившись од гурту, цілими днями самотньо бродить по хащах, а буває, не дочувши пастухового рїжка, пропадає зовсім.

На галявці біля соші вже палахкотить багаття—вже білоруські товариші за одну хвилинку встигли покласти вогонь, що пожадливо, тріскотливо жере смерекову валяву й гірким димом серпанить ліс.

— А що у вас роблять з усім цим лісовим ламом? Невже так і лежить, трухнявіє?

— Так і лежить. Населенню він не потрібен, бо населення й без того має дерева досталь. Ось заходимось біля нової паперової фабрики, а там, як пощастить, може ще одну збудуємо,—тоді, звичайно,

цю валяву буде використано. Та, зрештою, надаремне ви дивуетесь, друзі. Хіба-ж це ліс? Заглянули-б ви на Мозирщину, Борисівщину, — там справді ліси! А це — так собі...

Хоча ліси Білорусі справляють величне, імпозантне вражіння, хоча в господарстві республіки вони посідають одне з визначних місць, проте, за час імперіялістичної війни та революції вони все-ж таки зазнали виснаження, і до них тепер ставляться обачно, використовують в міру точно обрахованих потреб, заводять нові посадки. Між иншим, закладено новий заповідник, площиною на 60.000 гектарів, що в ньому вже є понад 60 гнізд бобрів, багато кіз та инших тварин, — це має бути друга Біловізька пуща.

Загальна площа лісового фонду Білорусі складає 3.318.000 гектарів. Кількість деревини, що її віддає протягом року місцеве управління лісами, оцінюється в 24 — 25 млн. карб. В Борисові (проїздили, бачили) — відома сірникова фабрика. Відкрито також нову прекрасно устатковану сірникову фабрику в Рибниці. Засновано велике підприємство у Бобруйському: деревообробний комбінат. Певну кількість лісоматеріалів експортується за кордон. А з ринків СРСР найбільше білоруських лісоматеріалів споживає Україна — 60%, в той час, як РСФРР, за винятком західного району, споживає їх лише 4%.

Рушаємо далі. Впереміж із лісом вихоплюються смуги болот. Біжать звивно на всі боки стежечки, в'юняться низинами до пагорків.

Знову ліс. Знову озерця, березки, розложисті болотяні низовини, де густіше, а де рідше покраплені кущами, і знову пагорки та одноманітно-сірі, виключно дерев'яні будинки хуторів. Біля хуторів кожний вільний клаптик використано під засів, — то тут, то там кривобокими незугарними латками виступає яровий та озимий. В Білорусі досить розповсюджена хуторська система, а останніми роками крім колгоспів запроваджується нову форму землекористання, т. зв. „посьолкову“ (посьолок складають 5 — 6 господарств).

Дорога занурюється вниз, до річки, і на протилежному боці, на пригоркові, з-поміж густого верхів'я саду несподіваною, червонясто-яскравою плямою скрикує залізний дах. Це досить рідке явище в білоруській глушині, що багата лише на дерев'яні обдаховання. Це — радгосп, а колись, — панський маєток.

Ми оглядали його. Все, як і в нашому добре впорядкованому радгоспі. Але особливу увагу звертає на себе фруктовий сад. Великий, дбайливо опрацьований сад, і довгі шереги підмашених вапном, облитих щедрим сонцем дерев, — мов ті красуні, що ось-ось наважаться, зрушать з місця й поведуть веселих веснянок.

Садівництво в Білорусі (загальна площа 19,1 тис. гкт.) поставлено краще ніж у якій-будь иншій республіці Союзу, і врожаєм з гектару перевищує врожаї инших наших країн. Є прекрасні зразкові садові господарства, — хоча-б та-ж „Фатинь“ у Борисівській окрузі, де працює відомий садівник-дослідник Я. Мороз, що його прадіди теж були видатними садівниками і вчилися цієї справи у італійців та французів.

— Ви були в Білорусі?

— Так.

— Значить, ви мусили скуштувати „Антонівки“, або „Чарніки“, або „Трускавки“. Чи-ж не так?

Три згадані назви — зараз маленька господарча гордість наших сусідів: натуральні, добрі й дешеві фруктові вина.

Сидять: П. Панч, А. Любченко, М. Чарот, дружина Я. Купали, Я. Колас, проф. Ігнатовський, С. Пилипенко, Я. Купала, дружина проф. Ігнатовського.
Стоять: І. Кулик, А. Панів, В. Поліщук, В. Сташевський, А. Гурло, П. Усенко, О. Дудар, М. Зарешкий, В. Сосюра, А. Вольни, Александрович,
П. Тичина

По болотах та лісах так густо-рясно тієї ягоди, що її просто (без перебільшень) граблями гребуть, по садах невтримно вгинаються віти яблунь та груш, — і все це ще донедавна подавалося на ринок тільки в свіжому вигляді. Аж тепер-но сировину почали перероблювати. Почали вдало. Лишається тільки побажати як-найрозмаїтішого використання цих природних покладів та як-найширшого збуту фабрикатів на ринки, а також побажати успіху й дальшому зростові інших галузів господарки, що останніми часами почала в Білорусі всебічно й невпинно підноситися.

Хто хоче, той може.

Радянська Білорусь, пошарпана колись імперіялістами, повівчена потім інтервентами, справді рішуче засукала рукави й в міру сил своїх та можливостей взялася до відбудови.

Вона хоче і може.

* * *

Основна соша пішла стрілою вдаль.

Ми звертаємо праворуч на нову, свіженьку, ще невталовану бруківку, що на ній уздовж всієї лінії працюють робітники, жваво проводячи подальше брукування. Згодом потрапляємо на лінію розпланованого м'якого ґрунту, де також серед болот незабаром має лягти соша. А ще по якимсь часі виходимо з машин і простуємо назустріч цілому селищу, побудованому з довгих, жовтаво-свіжих бараків, що з-поза них виринають камінні корцуси й труби.

І якось дивно, що тут в глухій глушині, на замшілих болотах, мов той міраж на випарах багнища, з'явилося чимале, рівненько розплановане робітниче селище, і якось неймовірно радісно, що тут у нетрах сьогодні навіки вже поховано легенди суворої давнини, сьогодні тут бадьоро загудуть машини й переможньо здійметься д'горі дим.

Асінбуд — електростанція на торфі.

Асінбуд — велика надія країни.

На майдані серед селища повно люду. Це робітники, довідавшись за наш приїзд, поспішно зібралися, щоб привітатися і, за браком часу, хоч кількома словами обмінятися з приїжджими. На трибуну, збудовану на майдані, по черзі виходять робітники й українські гості. Взаємні гучні привітання, коротка інформація про наш Дніпрельстан, взаємна заохотлива упевненість у будівництві, побажання як-найбільшого успіху.

Дружні оплески ширококрилими птахами зриваються над болотом і лунко розлітаються ген-ген у просторинь...

— Так ви, товариші, значить із самої України? — підходить і запитує смуглявий, зовні відмінний від багатьох інших, робітник.

— Так, так. Із самої України, справжні українці.

— Я теж українець. З Херсонщини. Нас тут українців робітників чоловіка 150. З Чернігівщини є, з Київщини, а то й з Херсонщини. Тут у нас є й техніки-українці.

Он як: значить ми, українці, в найбезпосередніший спосіб допомагаємо радянській Білорусі відбудовуватися!

А вони розпитують за Україну, пожадливо ловлять кожне слово, просять прислати їм зразки українських газет та журналів, бо поки що вони виписали собі тільки „Вісти ВУЦВК“.

Робітники-білоруси, уривками слухаючи ці розмови й розуміючи їх (ввесь час нашого перебування в БСРР гості й хазяйни

говорили кожне своєю мовою і прекрасно одне одного розуміли) веселенько підморгують і тепло посміхаються: їм приємно, що серед них також є українці і що це ніби ще більше наближає нас всіх одне до одного, ще тісніше єднає.

Робітники здебільшого молоді або середнього віку. Обличчя їм переважно бліді, іноді з сірим, іноді з жовтавим відтінком. На обличчях цих лежить неминучий відбиток праці серед болот. Але мало, дуже мало постатів із тим характерним похмурим виразом, що набирає непереможної звички біля варстату і застигає навіки.

Як той рій, вони з тихим гудінням повільно течуть із майдану, розходяться на всі боки у своїх одноманітних, рудувато-сірих, заболочених убраннях.

Разом з ними посуваємось ми і потрапляємо на єдину в цьому селищі вулицю. Вона не довга, рівненька. З обох боків чепурними, жовтавими прямокутниками вгрузли бараки. Тут — житла. А ось окремі будинки, що в них містяться робітничий кооператив, їдальня, лазня, клуб, кіно й інші.

Оглянувши селище, вузеньким мостовинням, просто покладеним на заболочений ґрунт, посуваємось до великого матеріального складу. Всередині він трохи сутінковатий, насичений похолоддю — там високі склепіння, що нагадують піддашся літніх театрів, і там повно запасів усякого приладдя та потрібних матеріалів.

Біля складу — тимчасова допоміжна електростанція, що робитиме попередній запас торфу. (Основна велика станція, розрахована на 30.000 кіловат, міститиметься далі, в лісі, біля озера). Допоміжна тепер перебуває саме в процесі збудування.

Це — чимала камінна побудова, що являє собою високу простору залю. Частина її вже навіть побілена. Половину долівки, ту половину, де мають збігатися паси двигунів, щойно зацементовано — доводиться ступати лише по свіжо покладених дошках. На другій половині ще покопано вузенькі глибокі рівчаки, і стоять там два темні, металеві, могутні велетні.

Вони ще нерухомі, вони мовчазні. Їм ще бракує деяких часток, що незабаром мають прийти з-закордону. Тоді двигуни заговорять.

Поруч із головною залю міститься окремо відгороджена довга й вузька кімната. Її вже зовсім закінчено й розподілено на цілу низку валькирчиків, що пристосовані до складної системи розмаїтих акумуляторів, включателів та запобіжників. У валькирах вже устатковано всю потрібну апаратуру. Вона новенька, шведського виробу. Показують її нам і знову дбайливо закутують парусиновими покривцями.

Асінбудівництво має бути закінчено на 1/VI — 29 р. Здобуватимуть тоді щорічно біля 3.000.000 пудів торфу, при чому використання його покладів у цьому районі розраховано що найменше на 30 років.

Неподалець станції здійсмається брунатно-червонястий, багатоповерховий корпус із дірами замість вікон та дверей і з мертвим цегляним димарем.

— Що воно таке?

— Це руїна колишнього заводу, що утилізував довколишні соснові й березові скарби, гнав смолу, шпигинар, використовував зокрема сік молодих берез. Власником його був німець. Імливий був німець. Ось гляньте: такі високі стіни, а клали їх лише в одну цеглу. Розрахував німець, що поки він використає довколишні запаси дерева, до того часу мусить якраз витримати і ця тонкостіна будівля. Завод

припинив свою роботу підчас імперіялістичної війни. Тепер руїну цю доведеться остаточно зруйнувати і використати з неї найкращу частину цегли.

— А як в Білорусі взагалі справи з фабрично-заводською промисловістю?

— Що ж... вона, звичайно, слабша, ніж, прикладом, на Україні та в Росії. До того-ж на неї дуже вплинули нещодавні війни. Лише останніми часами вона починає поступово підноситись і надалі зріст її залежатиме в більшій мірі від грошових підсилень, ніж, прикладом, від організаційних заходів. Побудована наша промисловість переважно на обробці місцевої сировини. Є заводи й фабрики: керамічні, гуті, деревообробні, текстильні, шкіряні, паперові, харчові. У Вітебському, Менському й Оршанському районах переводиться обробку металів, а 1925 р. в м. Дубровні почала працювати мануфактурна фабрика. Того-ж таки 1925 р. основні капітали фабрично-заводської промисловости на Білорусі складали 19,1 міл. карб. Тепер вони значно більші. А коли почне працювати наш Асінбуд та ще як збудуємо гідроелектростанцію на Дніпрі, — то, звичайно, це одразу дуже й дуже підсилить нас, одразу дасть нам можливість пустити в роботу цілу низку нових підприємств.

Так, Асінбуд — справді перший важливий крок Білоруси на шляху до широкої індустріалізації.

Використовування торфу, цього, так зван. „сірого вугілля“, що ось уже довгим, величезним, цинамоново-сивуватим стосом лежить біля станції, не обмежиться тільки збутом на паливо. Його також мають газифікувати й віддавати на суху перегонку. З однієї тони сухого торфу виходить 25 клгр. смоли, та ще 50 клгр. сульфату амонію, та ще 250 год. електроенергії.

Незабаром, користаючи з цієї енергії, по найближчих до станції районах, по сірених присадкуватих хуторах, серед лісів і болот замиготять веселі електричні вогники, загуркотять нові машини, працюють нові фабрики, зашумує нове життя.

Асінбуд — дуже важливий поступ.

З Асінбудом радянська Білорусь ще далі, ще рішучіше ступає на шляхи оновлення.

Я охоче розумію, вітаю поета:

У ветры дзікім не загінеш,
Чарнобылем не зарасьцеш.

* * *

По дорозі, де незручний ґрунт і де авто починає повзти обережніше, до нас підбігає жвавий хлопчик:

— Підвезіть і мене! — вигукує задьорно прекрасною білоруською мовою і трохи сум'ятно посміхається, певний, що пропозиція його безнадійна.

— Сідай.

Хлопчик з несподіванки хвилинку вагається, а коли виїздимо на кращий ґрунт, все ж таки підбігає й сідає вкупі з нами. На обличчі йому невимовна радість.

— Це я вперше їду машиною — одразу відверто заявляє він тією ж цілинною, найсправжнісінькою білоруською мовою і бистро-бистро перебігає оченятами по наших постатях: все таки, мовляв, як же до нього ставляться ці невідомі подорожні?

Він білявий, кирпатенький, сіроокий, в ластовинні, спритний, рухливий і надзвичайно привітний, надзвичайно простий у поведінці, непримусений. Я уявив собі, як поводився б у такому випадкові наш маленький степовик. Напевне трохи набурмосився б, дивився б з-під лоба, „букою“, не такий був би рішучий, не освоївся б так швидко.

— Скільки тобі років?

— Десятий.

— А звідки ти?

— А он з тієї „вески“.

— Ти й грамоти вже знаєш?

— Я вчуся в школі.

І він охоче розповідає за свою школу, за вчительку, за учнів, що записались були до хорового гуртка й неакуратно його одвідують, за те, що він уже почав учити десятичні дробі.

По якімсь часі, пильно оглянувшись довкола, він попросив, щоб його висадити.

— А то далеко мені буде вертати додому.

Педякував. Помахав кашкетиком і, всіхаючись, довго ще стояв на дорозі, дивився нам услід.

Дорогою заїхали до „вески“. Уявіть собі село, де нема жодної білої плямки. Сірі парканчики, сірі дерев'яні стіни, сірі облаховання. Все сіре. Здається, навіть, що й сама земля, чи росте на ній щось, чи ні — теж сіра.

І над усім цим зажурно похилені берези — єдині ясні фарби на тоскному тлі. Або темні, задумані смереки, які ще більше підкреслюють одноманітність.

Глянувши на білоруське село, справді краще можна зрозуміти того білоруса-провідника в поїзді, що сказав нам, характеризуючи свою Білорусь:

— Няхітри наш край.

У хаті застали хазяїна, високу, літню людину, хазяйку, присадкувату й немолоду вже жінку, та двох дівчат. Одна з них ткала, друга (сусідка - подруга) сиділа біля вікна. Всі вони при нашій появі трохи зніяковіли. Хазяїни заметушилися, припрошаючи гостей сідати, а дівчата поглядали одна на одну й сум'ятно посміхалися.

Шукати якихсь особливо виразних етнографічних ознак в убраннях — зайва річ. Лише хазяїн у довгій домотканій сорочці та таких же штанах, а жінки в мішаних, напівселянських, напівміщанських одягах. Що правда, це була „веска“ кілометрів за 12 од міста, але по глухих „весках“, як нам розповідали, ще в достатній мірі збереглися ознаки етнографічні.

По найглухіших „весках“, що загубились серед білоруських нетрів (їх, звичайно, небагато) можна, між иншим, натрапити й на прояви виключної відсталості. Наприклад, в одному такому закуткові, коли бракувало мешканцям соли, вони почали сіяти сіль, будши певні, що сіль ця виросте. В иншому закуткові, коли там поставлено було радіо, селяни хотіли були порубати щогли, запевняючи, що за ці тички чіпляються хмари й через те надто багато йде дощу. А ще в одному місці селяни запевняли, що то не радіо, а чорт кричить. Хотіли також знищити, та надумались зрештою: послати листа до червоноармійця-односельчанина, що служив у Менску, і коли той поговорив з ними з Менску й коли вони впізнали його голос, — тоді тільки переконалися і заспокоїлись.

Повторюємо: таких закутків небагато.

Ми сказали хазайнам, хто ми, звідки й чого зайшли.

— Ага! З України? Українці? — перепитали вони здивовано й радісно.

З виразу облич, з інтонацій можна було спостерегти, що за Україну вони знають, але слово це звучить для них якось особливо, не буденно, ніби трошки романтично.

І вони знову почали підсовувати нам стільці, звільняти місце на лаві, хоча все одно в цій хаті місця нам усім не вистачило б. Хата розміром, розплануванням та розміщенням річей скидається на нашу середняцьку українську хату. Вражають тільки незвичке око сірі дерев'яні стіни й сіра стеля. Тому, мабуть, і здається, що вона брудніша за нашу українську.

Кожну садибу обайливо обгороджено. Сливе кожне дворище збудовано за одним зразком. Прямокутна ділянка. На початку — хата. Далі праворуч — шопа, ліворуч — шопа, ще один-два хлівці, а в самому кінці городу — висока й широка побудова з жердин, що на ній сушать снопи.

Села невеликі: два-три десятки господарств. Бракує зручного ґрунту, щоб селитися густіше. Кожний крапий сухіший клаптик під селом використано для засівів.

— Не боїтесь посухи?

— Чого-чого, а такого добра, як води, нам ніколи не бракує, — посміхаючись, відповідає селянин.

До речі, на полях та по городах багато садять картоплі — найпевніша справа. І росте вона тут велика та смашна.

— Як є бульба — вже півлиха. За бульбою й прозимувати можна.

На Білорусі особливо останнього року виявився помітний перелом в бік колективізації. Сільсько-господарською кооперацією охоплено вже біля 40% селянських дворів. Нараховують уже біля 420 колгоспів.

На „весці“ заглянули ми також до сільського кооперативу, що містився в одній половині звичайної, тільки більшої розміром хати. Крамничка бідненька, краму небагато.

Рухливий привітний прикажчик одразу ж застережливо повідомляє (білоруською мовою), що зараз чимало товару ще нерозпаковано, бо саме в цей час кооператив перебирається до іншого більшого й кращого приміщення, де вже буде викладено все.

Заходять дві дівчинки, прицінюються до строкатих хусточок. Мнуть, пробують товар і довго не наважуються сказати певне слово.

— Скільки ви торгуєте на день?

— Коли є хліб чи мука, карбованців 100 — 120. Коли ж нема — карбованців сорок.

III

На „весці“ від того симпатичного, жвавого хлопчика, від привітних селян, від синьооких, граційних дівчат, від рухливого, теж привітного прикажчика сільського кооперативу чули ми вже найсправжнісіньку, соковиту, запашно-цілинну білоруську мову.

Чули ми прекрасну білоруську мову й серед численних глядачів 1-го Державного білоруського театру, що як раз підчас нашого перебування в Орші давав там свої гастролі, чули її (і тільки її) з уст представників оршанського партійного й радянського активу, чули частенько й на вулицях Орші.

Та вже менше, значно менше чули ми її на вулицях Менску.

Є тут дещо спільне з нашою українською дійсністю, є дещо й відмінне. Що правда, в Менску по всіх установах, інституціях, закладах, організаціях, де тільки ми не були (а одвідали ми їх таки досталь), говорили з нами виключно білоруською мовою, доброю, чистою мовою, ані трішки не подібною на ту мішано-несміливу українізовану мову, що її частенько ще можна спостерігати по наших установах. І почувалось, що це вже цілком увійшло в звичку, що тут нема вже ані крапинки якого-будь сумніву, особистої примушености, незручности.

— Як, товариші, у вас посувається справа білорусизації?

— Посувається, здається, не погано. Є, звичайно, ще деякі неминучі, цілком зрозумілі перепони. Але вони поступово, мимовільно, більше й більше піддаються силі процесу, їх охоплює невідступна течія, вони поступово починають втрачати ґрунт, рушаються і, кінець-кінцем, мусять зникнути. Справа, повторюємо, на нашу думку, посувається не погано.

Таке вражіння лишилося й у нас: не погано. Нема різкої раптовости й похапливости, що може тільки відштовхувати, нема зайвих загострень. Є уважно продумане, серйозне, рішуче ставлення до справи, розраховане на поступове, неухильне, природне поглиблення й поширення процесу, а не на якийсь лише тимчасовий, зовнішній ефект. Є вже чималі наслідки, є зріст заохочення, є де-далі більше й більше зацікавлення широких мас. Є (в чому ми цілком переконались) дуже дбайливе ставлення до нацменшостей і старання забезпечення їхніх інтересів.

Проведено вже білорусизацію державно-адміністративного апарату (такі справжнісіньку, безсумнівну), переведено білорусизацію шкіл (ІНО та Комвуз теж у чималій мірі вже перейняті цим процесом), цілковито охоплено процесом культурні установи та заклади, розпочато вже від деякого часу білорусизацію військових частин і де-далі в більшій та більшій мірі білорусизується преса.

— Вже на зборах частіше й частіше робітники самі вимагають, щоб доповідач говорив білоруською мовою, — мовив нам підчас побачення генеральний секретар ЦК КП(б)Б тов. Кнорін.

Коли ми одвідували в Менску єврейський педтехнікум, цікаво було спостерігати, як дві студентки, що ми їх застали на праці в природознавчому кабінеті, як ці дві студентки-єврейки, приймаючи українських гостей, з пошани до гостей та до своїх білоруських земляків заохочено, наввипередки намагалися розповісти лекцію як найкращою білоруською мовою.

Наслідки наших спостережень і наслідки розмов раз-у-раз збігалися до тотожних висновків.

У розмовах з багатьма товаришами білорусами і в розмовах з багатьма товаришами євреями цілковито вияснилось, що на Білорусі взаємини національностей справді зовсім позбавлені яких-будь нездорових моментів: культурні й правові інтереси нацменшостей забезпечено в повній мірі.

Таке саме вражіння лишилося й після одвідин єврейської та польської секцій Інбелкульту, єврейського та польського робітничих клубів, єврейської й польської книгозбірень. (Говоримо найбільше за євреїв та поляків, бо вони на Білорусі являють собою найвизначніші національні меншості. Що-ж до росіян, які кількісно стоять на третьому місці, то, звичайно, їхні інтереси теж забезпечено в цілком достатній мірі).

— А як же славетний всюдисущий ретроград? Як же та людинка, законсервована в футлярі вчорашніх переконань? Як же там славетний, обмежений міщанин? — може спитати читач.

О, будьте певні, мій любий читачу, він ще не втік з розпачу до лісових білоруських нетрів, він ще не пішов з досади на небезпечне, погойдливе багнище. І не піде, і не втече. Він, мов той безнадійний сухотник, мов недогарок, ще якийсь час почадить і невтримно, поступово, тихо розтане, згасне...

А поки що, плутаючись, як і завжди, в хвості всіх поступових процесів і на цей раз відрізняючись від нашого українського хіба тільки меншим розміром, він, іноді просто недоумкувато-невинний, іноді мимовільно-вибачливий, іноді незрозуміло-упереджений, іноді незадоволено-буркітливий, у той чи інший спосіб намагається нагадати, що він ще не помер, що він, будь-що-будь, а скніє.

В Орші на спільному літературному вечорі білоруських і українських письменників, де численна аудиторія захоплена приймає наш виступ, одержуємо на адресу президії записку:

„Чому українські письменники не в своїх національних українських костюмах?“.

Ну, як не співчувати наївному авторові такого наївного запитання? Як не віддати йому кілька хвилинок і щиро, просто, мов дитині, все витлумачити? Охоче. Залюбки.

У тій самій Орші, в театрі, підчас вистави „Міщанин-шляхтич“ сидить на других після нас місцях ціла компанія (до речі, претензійно-непримусованої поведінки та ласа на солодощі) — і до вух моїх долітає відверте признание з жіночих уст, яке різнотонно підтримують і інші:

— Чудно! Грають білоруською мовою і все-ж таки, здається, виходить досить пристойно!

Ну, як не посміхнутись на таке невинне зауваження, як не впізнати тут старих, всюдисущих знайомих?

Але от у столиці Білоруси, в Менську, на вокзалі, де чималий книжковий кіоск і де ми просимо показати й продати нам хоч які-будь твори найвидатніших білоруських письменників, — нам недбайливо, втрачаючи одразу повагу до таких покупців, заявляють, що згаданих книжок нема.

— Чому нема?

— А навіщо вони нам? — відповідають із легенькою, розгублено-ніяковою усмішкою. — Все одно вони лежатимуть задарма.

— Та ви, голубчику, поклали-б їх на стіл, показали-б, запропонували-б, як годиться справжньому продавцеві, тоді напевно і продали-б і не почували-б себе так сумнівно, як оце зараз.

— Стрівай! — перебиває прикажчика другий (їх аж двоє торгує тут). — Стрівай, у нас, здається, десь, колись були білоруські книжки. Пошукай, лишень, отам під полицею! Лізуть на полиці, згадують, порпаються, перегортають стару газетну заваль, розтрушують якийсь мотлох і нарешті з усмішковано-розгубленим виразом, але з тріумфуючим жестом справді подають кілька запорохнявілих, залежалих книжок.

— Це кіоск контрагенства?

— Так.

Он воно що! Теж старі знайомі. Ну, як тут дивуватися, як не зідхнути вибачливо на їхню адресу, не піти собі геть, скромно схиливши голову й пам'ятаючи, що звичка — це друга натура й що горбатого хіба тільки могила виправить.

Адже на станції Осиповичи (та й по інших білоруських станціях), ще їдучи до Менску, не могли ми в кіосках добути не то що книжок білоруських, а й білоруських головних газет, бо їх там чомусь не продають. Адже... одним словом — кіоски, агенти, контрагенти!

А тим часом попит на білоруську пресу в Білорусі день-у-день шириться. Тиражі, як повідомив нас тов. Сенкевіч, зав. відділу преси ЦК КП(б)Б, за останній рік зросли на 100%. Було торік 47.000 тиражу, цього року — 98.000. Прикладом, „Беларуская веска“ з 15.000 за рік виросла до 40.000, бобруйський „Комуніст“ з 4.000 — до 7.500 і т. д., і т. д. Зростає також і кількість назв, кількість нових видань білоруською мовою й мовою нацменшостей.

Новий радянський читач раз-у-раз рішучіше ставить свої вимоги. Під його природнім, невідступним натиском найшвидше розсунуться вільні й невольні перепони, і перед невпинною переможною ходою нової революційної культури остаточно мусять вони зрушитись, зникнути.

* * *

Інститут білоруської культури. Найвища державна наукова установа БСРР. Скорочено зветься: Інбелкульт.

Зустрічає нас голова Інбелкульту проф. Ігнатовський — літня вже людина, що вміє бути таким глибоко-вдумливим, зосередковано-розсудливим, витримано-спокійним і в той же час уміє бути таким простим, теплим товаришем, таким цікавим співбесідником, що з перших кількох слів мимовільно прихилиє до себе. З ним почуваєш себе легко, з ним хочеться говорити як найбільше.

Знайомимось із співробітниками, з роботою Інбелкульту. Інститут виник з термінологічної комісії, заснованої 1922 року. Ще до недавня існував він, як громадська та науково-дослідча організація. Лише останнього року затверджено його статут, як академічної установи, і року останнього він особливо розгорнув свою діяльність.

Складається з двох основних відділів: 1) відділу природи та господарства і 2) відділу гуманітарних наук. Крім того, має секції, що про них уже згадувалося — єврейську й польську. Має дійсних членів, членів-співробітників і членів-кореспондентів. Роботою керує Академічна рада.

В супроводі проф. Ігнатовського й ще кількох співробітників переходимо з відділу до відділу, знайомимось із працею катедр та комісій.

Хто це он у тому кутку — такий невеличкий, рухливенький, сивенький, ажень зовсім білий дідусь, що підвівся й старанно закликає нас до свого столу?

— Епімах Шіпіло.

Це — мовознавець, що колись декого із сучасних видатних письменників Білоруси вчив білоруської мови. Тепер, обклавшись картками, він працює над складанням великого академічного словника білоруської мови й термінології. Він так обережно, так дбайливо перегортає й перечитує карточки, він так любить, давно-давно любить свою білоруську мову. І він дуже хоче, щоб українські письменники поглянули на його карточки, послухали, як прекрасно звучать щойно розшукані ще мало відомі слова і як иноді кореспонденти з периферії настирливо шлють неправильні значіння слів, — але його, старого, не обдуриш.

Постать Епімаха Шіпіли, цього сивенького, привітного, заповзятого дідка, мабуть, на довший час лишиться в пам'яті багатьох учасників делегації.

В Інбелкульті при президії Ради працюють: центральне бюро краєзнавства, комісія для вивчення Західної Білоруси, бібліографічна комісія, військово-термінологічна комісія, комісія для вивчення природних витворчих сил Білоруси, книгозбірня, друкарня.

Катедри: історії білоруської мови, живої білоруської мови, історії Білоруси XIX і XX віків, загальної історії, історії білоруської літератури, білоруського мистецтва, археології, історії Литви та инш. При кожній кафедрі — різні допоміжні комісії, кабінети.

Національні секції також мають свої комісії. Прикладом, єврейська поділяється на такі: а) лінгвістичну, б) термінологічну діалектичного атласу, в) історії єврейської літератури, г) фольклору, д) економики єврейського населення. В єврейській секції, як повідомив нас голова її тов. Аршанський, розроблено останніми часами багато нових, цікавих матеріалів з історії єврейської друкарської справи, з історії цехів та міст. Польська секція присвятила свій час та енергію на дослідження польської історії, етнографії, мови, літератури.

В Інбелкульті відбувається величезна наукова робота. Раз-у-раз вона поширюється, зростає. Вже тісно, надто тісно йому в цьому одному приміщенні. Останніми часами вжито заходів, щоб збудувати для нього спеціальний великий будинок.

Між иншим, Інбелкульт встиг уже видати понад 80 назв визначних праць, а книгозбірня його має понад 30.000 томів, що серед них є дуже цікаві цінні стародруки, різні грамоти на пергаменті, панські були, то-що.

* * *

Багато цікавих цінних стародруків пощастило побачити в Білоруській Державній Книгозбірні (існує з 1921 р., міститься в окремому чималому будинкові, має понад 350.000 томів, і на день її одвідує понад тисячу читачів).

Отже — книгозбірня.

Ось перед нами велика книга у твердих, обтягнутих червонястою шкірою, палітурках. І в цій іржавого кольору, подзьобаній, притертій обкладинці, і в цьому ніби запліснівільому обрізі, і в цьому ніби трошки полинному, вільготному запахові, що притаманний старим фоліантам, — одразу подих багатьох віків. Руки трепетно розгортають першу сторінку. На титулці напис:

„друковано в великомє месте Виленском у Друкарні дому Мамо́нітов з ласкі і привиліі Короля Ёго Мости“.

Це — славетний Литовський Статут 1588 р.

А ось — Апокрисис. 1598 рік. На ньому од руки напис чорнилом, що вже повицвітало й стало блідо-рудим: „Петро Могила Архієпископ Митрополит Київський рукою власною“.

І нам люб'язно підсують нові й нові надзвичайно цікаві річі. А на полицях за склом ще рясно-густо таких же привабливих шкіряних корінців.

Очі розбігаються. Позір стомлюється. Думка не може встигнути, не може як слід зафіксувати. Ні — тут не година, не день, не тиждень. Тут потрібні місяці, щоб хоч більш-менш ґрунтовно ознайомитись і вивчити оці всі цінності.

Книгозбірня має: загальний відділ, білоруський відділ, відділ національностей і окремі відділи марксизму та радянського будівництва. При книгозбірні існує спеціальне білоруське бібліографічне бюро, яке почало видання великої серії „Матеріалів до білоруської бібліографії“, а також існує Білоруська Книжкова Палата, що видає двохмісячний бюлетень „Летапіс Беларускага Друку“.

Так само ні година, ні день недостатні, щоб як слід ознайомитися з білоруським Державним Музеєм (його засновано 1923 р. на руїнах колишніх трьох музеїв Менську й має він три відділи — в Могилеві, Гомелі й Вітебську). Хоч згадані попередники його зазнали великого розкрадання підчас інтервенцій, проте зараз Державний Музей має загальною кількістю понад 30.000 експонатів і являє собою велику цінність.

— Калі ласка — традиційне білоруське запрошення, широкий гостинний жест, і розчиняються двері, розгортається в перспективі анфілада залів.

Погляньте — ось велика палеолітична колекція, що її зібрано 1926 року на Сожі. Здобутки з розкопаних могил та городищ, німі свідки сивої давнини.

Подивіться — ось старовинна зброя. Металеві лицарські одяги, різні старовинні приладдя верхівців, що їх знайдено на землях Білоруси. Іржа на них мимоволі нагадує кров, — скільки крові хоробрих і слабких було проллято за ці землі!

Зверніть увагу — ось численна нумізматика. Арабські дерігеми X віку, що їх знайдено в Полоцькій окрузі, бувейхідські монети, що їх знайдено в Менську біля Замкової гори, рідка монета Теодора Кімерійського, що заблукала аж до Свіслочу, поклади римських монет, що опинились біля міста Дісни, празькі гроші XII в., гроші Великого князівства Литовського й багато-багато інших. Подекуди попільсточорні, або в зеленавих крапках, або жовтаві, або усмішкувато-срібні, — маленькі, мовчазні сліди колишніх державних взаємин, колишніх епох.

А ось — етнографія, що день-у-день поповнюється новими й новими експонатами. Народня кераміка, тканини, вишивки, славетні „случькі пояси“, народні костюми, музичні інструменти, речі побуту, вироби з дерева й металу, модель білоруського хутора, білоруської хати — найновішої й т. зв. „курної“, яка й досі ще подекуди збереглася. Красномовні докази відмінності народу, прекрасні свідки національної своєрідності аж до останнього дня.

А ось — особлива цінність: експонати старобілоруської іконописної школи XV — XIX в. в., що їхня більшість позначена датами й підписами. Тут же карбовані дерев'яні фігури та іконостаси, вишивки гладдю XVI — XIX в. в., старовинні олив'яні хрести з написами й датами, старовинні чаші, кадильніці, колекції жертвеників і инш., і инш.

А ще ось — колекції речей єврейського побуту, мистецтва, культу. Тут надзвичайно цікаві хануки (свічники), талісмани, талеси, старо-єврейські убрання, старо-єврейські книги, що їх було видано на Білорусі, й серед інших медалів — медаль відомого лже-Месії XVII в. Сабатая Цеві.

Нарешті — залі, найбільше сповнені світла, залі художнього відділу (одна — білоруського мистецтва, дві російського, одна — західно-європейського й заля акварелів та гравюр). Мінлива, багатюща злива кольорів і відтінків — олійна фарба, пастель, скульптура, бронза, срібло, порцеляна, мозаїка, емаль... Тут і старобілоруські майстри

XVII — XVIII в. і новітні художники Білоруси. Тут: Горецький, Орлівський, Рустен, Рушица, Которбинський, Бялинецький-Біруля, Ветенгоф, Філіпович, Сенюта й инш. Тут і оригінали видатних росіян: Брюлова, Якобі, Рєпіна, Серова, Маковского, Айвазовського, Шішкіна, Семірадського, Левітана, Прянішнікова й багатьох інших.

Але треба пам'ятати, що все це зібрано з розпорошених решток колишніх трьох різних музеїв Менску. Треба пам'ятати, що в Західній Білорусі під Польщею одного тільки старовинного лицарського одягу лишилося біля 1000 експонатів і що поляки, покидаючи Менск 1921 р., одних тільки особливо коштовних, особливо визначних музейних річей (не рахуючи дрібніших) вивезли із собою 390 шт.

IV

У невеликій але досить місткій, веселенькій, затишній залі театру — останній поблиск світла, останнє гасло.

Зараз почнуть „цар Максимільяна“, що його сьогодні на честь нашого приїзду виставляє Другий білоруський державний театр.

У партері та з ложах заборсався передпочатковий напружений шурхіт і напружено вшух.

Примхливим віялом спажнула рампа. Сухенький постук диригентської палочки. Коротка павза. Пішла завіса.

І вільно, сміливо, бадьоро знялися звуки оркестри, а зі сцени полинули в залю колективні співомовні слова вступного маршу:

Ясава карыта
Вадою наліта.
Дзеўкі ногі памылі,
Хлапцы ваду папілі.

На сцені у ритмічній, точно розрахованій ході, з трошки задьорними, але в той же час скупко-стриманими жестами, з трошки задьорними, але привмно-мелодійними, свіжими, інтригуючими інтонаціями маршу з'являється низка розмаїтих, строкато вбраних і цікаво загримованих постатів.

Це — всі учасники народньої сатиричної драми „Цар Максимільян“. Тією ж парадною ходою проходять вони авансцену і, весь час точно додержуючи ритму, завертають на конструкторську, що, до речі, влаштована надзвичайно просто, без зайвих перевантажень, а формою своєю нагадує павука, який розчепірів пожадливі полалки й застиг у чеканні.

Гірлянда дієвих осіб непомітно поділяється на дві спіральновживні стьожки і, гарно, влучно міняючи місця, якоюсь своєрідною фаранделюю легко посувається конструкторськими. Жести, рухи тіла, міміка, інтонації дієвих осіб, оригінальність звукових і світлових ефектів де-далі більше й більше підносять загальний тон і легко, непомітно, проте невідступно беруть у полон глядача.

Вас уже заінтриговано, з яким би настроєм не прийшли ви до театру. Вашу увагу вже цілком здобуто. Вас уже, хочете ви цього чи ні, а примусили стежити за найменшою дрібницею. І чи будете ви потім лаяти за виконання, чи будете хвалити, а ви вже ні за що не встанете й не підете геть, поки не додивитесь виставу до кінця.

„Цар Максимільян“ — фольклорний матеріал. Це — наново опрацьована, стилізована білоруська народня драма, що виникла була на Білорусі приблизно за тих же часів, коли й наш вертеп „Цар Ірод“

і демонструвалася, відігравала ролю в той самий спосіб, що й наш згаданий вертеп. Між иншим, як запевняють білоруські товариші, її ще й досі селяни грають по білоруських „весках“ — переважно на різдвяні свята.

В основі п'єси являє собою прекрасний зразок колективної народної творчості, де моменти історичного й громадського життя, пройшовши крізь призму народної оцінки, знайшли свій перетворений, неблаганно-сатиричний відбиток. Уважніше подумавши, знайдемо тут і боротьбу за віру, і виникнення самовладства (коронування Максимільяна на царство з власної-ж волі), і царську тупість та грубе свавілля (поводження Максимільяна з сином і оточенням), і впливи Заходу (шлюб Максимільяна з Венерою), і татарське панування, і різні громадські явища. Лейтмотив, що на ньому було побудовано п'єсу, — це безнастанне шукання правди соціально пригніченим народом, жадоба нового вільного життя.

Коротко зміст такий: трагічний конфлікт між царем Максимільяном та його сином Адольфом, юнаком, що в нього „адвечны агонь гаручы“ і що шукає він „векавечнай прауды балючай“. Адольф не хоче вклонитися „кумірьцькім“ богам і за це, з наказу свого батька, гине від руки Ката. З'являється лицар-волат, що хоче помститися цареві за свого друга Адольфа. Після інтермедії гине в змаганні із Смертю царський слуга Аніка-войка, потім відбувається поборництво царя з Мамаєм і нарешті Максимільян помирає, покараний лицарем-волатом. До речі, деякі дослідники вважають, що тут припадає добра частка сатири на московського царя Петра Першого, — його другий шлюб (Венера) та конфлікт із сином Олексієм.

Отже, взято народню драму, наново опрацьовано її, більше застосовано до сучасности й, зберігаючи в достатній мірі її виключну своєрідність, подано в той же час в плані найновіших художньо-театральних досягнень, як напівбуфонаду. Драма має ще одну особливо позитивну рису: її завжди можна поповнювати найсвіжішим злободенним матеріалом і від цього вона тільки виграватиме. Прикладом, того вечора, як ми її дивилися, виконавці одразу підсилили її новим моментом: помер Аніка-войка, і жодні заходи головного лікаря, жодні обіцянки не можуть підвести мертве тіло. Та нараз хтось підбігає до Аніки й каже йому:

— Аніка, встань! Українці приїхали!

Аніка несподівано зривається. А в залі зриваються рясні оплески й вибухає ухвальний сміх.

Драма має деяку спорідненість із італійською „Комедією Масок“ (XVI—XVII в.). У ній за такі узагальнені типи, за маски правлять постаті Попа, Дяка, Коваля, Аніки-войка, Мамає, Головного Лікаря й инш. Також відчувається тут вплив і античної трагедії, що доводить роля хору, як фону драми, як підкреслення основних думок драми.

А найголовніше, що Другий державний білоруський театр зумів її так вдало опрацювати, так високо-художньо, високо-культурно подати.

Другий державний театр, що ще півтора роки тому був просто Білоруською державною драматичною студією у Москві (там він пройшов п'ятирічну театральну школу), сьогодні вже цілком виправдує себе, як дуже визначне культурне явище. Це — молодий театр, що виник і виріс виключно в радянських умовах і не має жодного спадкового зв'язку з театрами передреволюційними та аматорством.

Театр з помітним ухилом в експерименталізм. Характером своїм дуже нагадує наш „Березіль“.

Крім „Цара Максимільяна“ репертуар його складають такі постанови: „За часів минулих“— І. Бена, „Сон липневої ночі“— Шекспіра, „Астап“— А. Глоби, „Ерос і Псіха“— Жулавського, „Вакханки“— Евріпіда, „Біля тераси“— М. Грамикої та инш.

На жаль, інших вистав нам не довелося побачити, але вже один „Цар Максимільян“, безперечно, являє собою остільки велике переконливе досягнення, що до інших вистав не може лишатись жодного сумніву. Ми певні, що й иншим виставам не бракує такого-ж надзвичайно вдумливого, серйозного підходу, такого-ж високо-культурного розуміння кожної дрібниці, такої-ж художньої простоти, гармонійності, абсолютного злагодження, легкості виконання і такої-ж легкості сприймання глядачем. І ми певні, що цей театр має найкраще майбутнє, що він уже створив епоху в культурному житті своєї республіки й надалі чи довший чи коротший час а, безумовно, вестиме перед.

Вийшовши на сцену перед початком другої дії, ми гаряче вітали його. А коли кінчалась вистава, коли під хвилювання рулад звучали передостанні слова:

Час п'яче ось так, як речка,
Год ляціль, як хвіля тая,
Чалавек гарыць, як сьвечка:
Вецер дзьмухнуу — ен пагас...

— і коли потім в абсолютній тиші повільно почали схилятись прапори переможеного деспота,— ми були, ну, просто зворушені цим високо-художнім моментом і ще раз остаточно переконались, що думки наші про цей театр правильні. Тоді навіть хтось із наших (здається, А. Панів), не втерпівши, щиро прошепотів: „Яка шкода, що вже кінець“. Так, шкода. Ще хотілося, дуже хотілося дивитися й дивитися таку річ.

Коли скінчилося, загальною думкою і бажанням всієї нашої делегації було: Другому білоруському державному театрові конче треба приїхати на гастролі до Харкова — успіх забезпечений.

* * *

З білоруським Першим державним театром ми мали нагоду ознайомитися під час нашого перебування в Орші, де він якраз гастролював.

У великому нещодавно збудованому театрі залізничників перед численною аудиторією того вечора давали „Кастуся Каліноускаго“. Це була вже 105 вистава „Кастуся“, і сприймалася вона глядачами з таким захопленням, що їй, либонь, доведеться демонструватися ще не один десяток разів.

Кастусь Каліноускі — соціальний і національний герой Білоруси, палкий революціонер, проводир великого повстанчого руху на Білорусі 1862—63 р. Після нього лишилося багато історичних матеріалів і чимало складено народом легенд. За цими історичними матеріалами режисер 1-го держтеатру А. Мірович написав 1923 р. п'єсу, що певніше являє собою драматизовану історичну хроніку, і сам поставив її з великим успіхом.

Вона, як і инші постанови 1-го театру, легко доходить до найширшого глядача. Постанови цього театру легко сприймаються широким

загалом не тільки через цікаву змістовність та приступність самого матеріалу, але й завдяки умінню театру наближати культуру до мас у такий спосіб, щоб тісніше бути звязаним із масою, запозичати цінні моменти у самої маси і в той же час не спрощувати своєї роботи, не позбавляти своїх витворів художности.

Першому державному театрові в найбільшій мірі притаманний еклектизм, той еклектизм, що його зараз критика, здається, вважає за один з найраціональніших театральних напрямків. Різні течії, різні надбання різних шкіл використовується в міру потреби й доцільности для створення чогось одного, закінчено-цілого. Що правда, в оформленні і загальному виконанні „Кастуся Каліноускаго“ можна було спостерегти переважний ухил в реалізм, що подекуди межував із натуралізмом (натуралістична поява відповідно вбраного війська Муравйова, рясні постріли з гвинтівок, натуралістична декорація засніженого дворища й косцьола, і инш.). Проте, як відомо, напрямки такі не засуджено, ефекти, створені такими напрямками, можуть сильно впливати й переконувати, і все зрештою залежить від провідної думки, від вдалого застосування того чи иншого засобу та від художніх смаків і поглядів.

Другого ж вечора пощастило нам побачити в цьому театрі Мольєрового „Міщанина-шляхтича“. Режисерська робота, виконання акторів, добре застосування хореографії, нарешті самий факт виставляння класичної річі,— все це було доказом ширшого діапазону, ширших можливостей і стремлень театру.

Вже десятий рік існує 1-й білоруський Державний театр, що виник із колишньої трупи Ф. Ждановича. В репертуарі своєму він нараховує вже чимало постав, що з них найвизначніші: „На ку-палле“—М. Чарота, „Панські гайдук“—Я. Дила, „Кар'єра Бризга-ліна“, „Перамога“, „Каваль ваявода“—Є. Міровича, „Лес цемны“—Іллінського, „Над Немнам“—М. Грамiki, „Змрок“—Шашалевича, „Вір“—А. Романовича, „Апостол шатана“—Б. Шоу, „Чырвоная маска“—А. Луначарського і инш.

Зараз театр має в своєму складі 34 актори, 25 чол. хору, власну оркестру й балет. Користається він чималим успіхом. Залі його чи то в сезоні (основне приміщення—колишній міський театр у Менску), чи то на гастролях завжди повні.

Цікаво відзначити, що на Білорусі і глядач і культурні сили віддають цьому театрові незрівняно більше уваги, ніж 2-му державному театрові. І цікаво, що дебют 2-го театру, його прекрасну постанову „Цар Максимільян“ прийняли були в Менску досить стримано, холоднаво, і викликала вона тоді чимало суперечок. Це, мабуть, пояснюється тим, що „Цар Максимільян“ був, так би мовити, першою ластівкою, першою конструктивною постановою в історії білоруського театру.

А взагалі все це дуже й дуже нагадує нашу недавню українську театральну дійсність,—процес розвитку на Білорусі йде тим же шляхом, що й на Україні, повторює майже ті самі етапи, що їх пройдено нами кілька років тому.

Проте, незалежно від художніх смаків та переконань, треба визнати, що в поступовому процесі, в культурному зрості країни 1-й державний білоруський театр являє собою неминучий, необхідний, важливий етап, що відіграє він визначну роль і має визначні заслуги.

Його ми також вітали. Його також слід показати на радянській Україні, де його також радо приймуть.

* * *

Крім згаданих, у Білорусі працює ще два великі театри: Єврейський і Білоруський пересувний театр. З єврейським театром ми мали нагоду ознайомитися з його сьогорічних гастролів у Харкові. Успіх гастролів найкраще доводить, який це дозрілий мистецький осередок, який поступ у творенні революційної культури.

Що-ж до Білоруського пересувного театру, який працює під керівництвом В. Голубка, то він також являє собою надзвичайно цікавий культурний чинник. Основний репертуар цього театру — твори самого-ж керівника й режисера В. Голубка, що в значній мірі використовує для своїх праць і побутово-історичні білоруські матеріали і найсвіжіші моменти з суспільно-громадського життя. Це — народний театр в найширшому розумінні. Нема такого найглухішого куточка в БСРР, куди-б не завітав він, і популярність його величезна.

— Десятки тисяч робітників і селян, — кажуть білоруські товариші, — в поставах цього театру вперше побачили свій білоруський театр і вперше почули зі сцени рідне білоруське слово.

По за цими основними театральними осередками існує ще в Білорусі багато аматорських драмгуртків і хорів, що більше й більше залучають до культурних інтересів широку масу.

Історичне життя білоруський театр почав ще 1851 р., коли В. Дунін-Марцинкевіч написав комедію „Селянка“, а талановитий композитор-білорус, що передався до поляків, С. Монюшко поклав її на музику й коли цю комедію-оперу було показано в Менску. Але згодом після польського повстання та повстання Кастуся Каліноускаго царатом було заборонено друкування білоруських п'єс та влаштування білоруських вистав. Траплялися тільки іноді випадкові драматичні вечори, при чому, щоб добути в ісправника дозвіл на них, доводилося запевняти, що річі виставляється українською мовою. Так само в січні 1910 р., коли царатом вперше офіційно було дозволено білорусам виставу, білоруси поставили в перекладі своєю мовою наше славнозвісне „По ревізії“.

Лише Жовтень розгорнув широкі можливості для національно-культурного життя Білоруси, і за короткий порівнюючи час радянська Білорусь встигла набути визначних досягнень.

Зараз у Менску розпочато заходи до організації білоруської опери. Готуються прем'єрами „Тарас на Парнасі“ (білоруський твір тієї-ж доби і того-ж характеру, що й наша „Енеїда“ Котляревського) і „Сымон Музыка“ — за відомою поемою Я. Коласа. Білоруський музтехнікум, що успішно вже розробив і виставляв „Русалку“ і „Фауста“, зараз розгортається в Консерваторію. Росте ціла низка нових талановитих музик, співаків, композиторів.

Росте й Білоруське державне кіно. Де-далі збільшує воно свою продукцію. З його виробів нам пощастило побачити в Менску „Лесну былъ“ і щой-но закінченого, ще не зовсім змонтованого „Кастуся Каліноускаго“.

Але тут слід зробити маленький відступ.

По-перше: з чого виникли ці згадані фільми? — З багатющого історичного матеріалу про Кастуся Каліноускаго і прекрасного літературного матеріалу М. Чарота, його повісти „Свінапас“, що за нею зроблено „Лесну былъ“.

По-друге: як же використано ці матеріали, як виконано фабрикою ці роботи? — Так, що все примушує бажати кращого.

У Білорусі, на жаль, ще нема своєї кіно-фабрики. Доводиться Белдержкіно користатися з кінофабрики ленінградської. Також нема ще своїх кінорежисерів, не притягнуто до участі в кіновиробництві білоруські акторські сили. Товариші, які працюють над виготовленням білоруських фільмів, не знають у достатній мірі місцевого побуту й дають його поверхово або - ж неправдиво. Не можуть вони, звичайно, цілком, до краю відчутти й правильно відобразити історично-побутовий матеріал, неминучу своєрідність, своєрідну тонкість багатьох явищ, — і тому, маскуючи це все здебільшого традиційно-фольклорною декоративністю, мимоволі допускаються помилок.

Правда, на це звернуто увагу й останніми часами Держбелкіно починає залучати до своєї роботи кращі місцеві сили. Серед білоруських письменників зростає заохочення писати сценарії (зараз ціла низка товаришів уже працює в цій галузі). Має розпочатись поступове використання кращих акторів білоруських театрів, а також має бути підсилено фабрику найталановитішим білоруським молодняком, що тяжить до кіновиробництва та обіцяє по якимся часі практики дати гарних режисерів і операторів.

А поки що тут мимоволі набігає аналогія з першими роками праці нашого ВУФКУ. Хоча до-речи, не зайвим було б нагадати про деякі методи й теперішньої роботи ВУФКУ.

Ось приклад. Три місяці тому підчас гостювання у нас білоруських письменників, кіноспеци, що зфотографували тодішній білоруський літературний вечір, обіцяли незабаром пустити ці кадри в прокат (у кіно-хроніці). Проте й досі за них — ні слуху, ні духу. Може в наших умовах виготовлення таких кадрів вимагає більше часу, ніж три місяці, — тоді подиву місця нема.

Приємно лише те, що в Білорусі переведення такої роботи вимагає тільки... два дні. Зфотографувавши вечір українських письменників у Менську, нам через два дні, коли показували „Лесну былъ“, показали вже змонтований, поповнений відповідними написами наш вечір.

Так, так — всього два дні.

V

Песьняром України — наша щчырае привітаньне		
Ауторак	Клюб Карла Маркса	Ауторак
15 мая		15 мая

ВЕЧАР

українських і беларуських письменнікаў

Так проголошували рясні афіші, що далі з них можна було довідатись, які саме письменники беруть участь та що після виступів має відбутися концерт.

Коли в призначений час (другого дня після нашого приїзду) прийшли ми до клубу, величезна зала вже до краю була сповнена слухачів.

Сьогодні тут — численні представники культурних, партійних і громадських організацій та установ Білоруси, нова, створена робітничо-селянськими білоруськими масами інтелігенція, що раз-у-раз

помітно зростає. Сьогодні тут близька зустріч двох братніх недавно визволених культур, — відчувається сьогодні у всьому якась особлива радісна теплість і урочистість.

Довкола — знайомі вже обличчя. Ось — наркомос т. Балицький і інші представники уряду. Ось — проф. Ігнатовський і ціла низка видатних наукових робітників.

Ось — таке відкрите, трошечки позначене втомою, з теплим, уважним, глибоко-вдумливим виразом очей обличчя немолодого народного поета БСРР Янки Купали.

Ось — висока, трошечки вже похила, зі строгішим, високочолим обличчям теж літня постать другого народного поета БСРР Якуба Коласа.

А от біля підмостків кучерява невеличка на зріст, проте видно з рішучих закінчених рухів, з твердої постави, з повільного, скупченого позіру, — видно, що сильна, нехлиба, цікава людина. Це пролетарський поет Білоруси Михась Чарот.

І тут же із своєю повсякчасною, легесенькою, ледве-ледве помітною, але якоюсь особливо-приємною, простою усмішкою, простий у поведінці, сіроокий, спостережливий, рухливий білоруський поет і романіст Михась Зарецький.

І тут же зосередковано-спокійніший, стриманіший, вдумливий, з виразним, ніби вирізьбленим обличчям — відомий білоруський письменник Зьмітрок Бядуля.

І тут же напружено-уважний А. Гурло, і ніжно-усмішкуватий, юно-щирий А. Дудар, і скупчений А. Александрович, і рухливий, заклопотаний В. Сташевський (він же секретар комісії, утвореної для нашого приїзду).

Тут же видатий білоруський байкар Крапіва, і відомий прозаїк Кузьма Чорни, і критик Адам Бабарека, і поет Кляшторни, і поет Вольни, і багато-багато інших.

Тут також молодий ще проф. Бузук, що переїхав з України до Білоруси, прекрасно опанував білоруську мову й переводить зараз у наших сусідів чималу культурну роботу.

Сьогодні тут — різні білоруські літературні угруповання, різні напрямки. І найвизначніша спілка революційних письменників Білоруси „Поляма“, і спілка революційної літературної молоді „Молодняк“ і спілка революційних білоруських майстрів слова „Узвышша“.

Якою багатою стала радянська Білорусь! І за короткий, зовсім короткий порівнюючи час.

Мимоволі повстають у пам'яті слова білоруського письменника 80 — 90 років Франціска Богушевича, що, видаючи в неймовірно важких тодішніх умовах свою збірку віршів, гаслом на збірці поставив:

„Не покидайте мови нашої білоруської, щоб не померти!“

Царат душив, царат силоміць затуляв уста, але не міг д'останку викорчувати, витруїти ненавидну йому мову з білоруської селянської цілини. Не міг він по-при всю свою старанність запобігти появі й зростові культурних білоруських постатей, що збирали, художньо удосконалювали, закріплювали білоруське слово в літературі і, не даючи йому померти, обережно, любовно, через цілу низку тривог і страждань донесли до брами великого, визвольного Жовтня.

Це були: Ян Борщевський, Дунін — Марцинкевич, Ф. Богушевич, Ян Неслуховський, Ян Луцкевич, Карусь Каганець, Алоїза Пашкевич, М. Богданович, Янка Купала, Якуб Колас.

Тепер слово це вільно живе. Тепер з'явилися нові митці, що підносять його на високий ступінь, митці, що їхня революційна творчість де-далі набирає ширшого й ширшого розмаху.

Сучасні білоруські письменники вже не обмежуються збірками ліричних поезій та оповідань, що видавали їх ще рік тому. Вже взялися вони до більших полотен. Зараз багато з них працюють над великими поемами, драмами, повістями, романами, і чимало з цих нових матеріалів друкується вже в періодичній пресі та окремими книжками.

Не задовольняють також наших білоруських товаришів ті формальні мистецькі досягнення, що на них досі збагатилася білоруська література. Вони дискутують, безнастанно й вперто шукають нових засобів, нових напрямків, старанно досліджують класичну спадщину, всіма мірами намагаються удосконалити свою роботу й вивести свою літературу на почесне місце найкращих літератур.

Вони, між иншим, досконало (як навіть не кожний український письменник) обізнані з українською сучасною й минулою літературою, вони краще, ніж ми, стежать за творчістю кожного українського поета, белетриста, драматурга. Вони також добре знають сучасних російських письменників, російських класиків, вони вивчають кращі зразки літератури європейської.

Вони — у великій потенції і в такій же великій, безперервній, упевненій чинності.

Скільки цікавого, спільного для розмов! Обмін думок, взаємні інформації про літературне життя, взаємні докази й заперечення — це почалося з першого моменту нашого приїзду. Що правда, весь час бракувало часу, весь час доводилось говорити уривками, не кінчаючи думок, і користатися з кожної вільної хвилини, щоб продовжити бесіду, порозмовляти докладніше.

Так і зараз, на вечірці: що-йно завели розмови, вже пора починати. Уже зала стихилася, і вступне слово забирає т. Балицький.

В цей час у глибині відхиляються входні двері. В аудиторії раптово перебігає якийсь невиразний шепіт. Нарешті до президії долітає чутка, що серед слухачів — генеральний секретар ЦК КП(б) Б тов. Кнорін, якого ще перед тим обрано до складу почесної президії.

Його просять зайняти місце в президії.

Під бурхливі оплески всіх присутніх він поспіхом проходить через залю. А потім, такий же уважний, товариський, як і під час нашої візити до ЦК, він зацікавлено веде з нами бесіди й лишається до самого кінця вечора.

Після короткої нашої відповіді на вступне слово т. Балицького проф. Бузук робить невеличку доповідь про білоруську літературу та побіжно про взаємини її з літературою українською.

Нарешті — виступи. Кожний з наших поетів перед зачитанням власних творів зачитує свої переклади з білоруських митців, — зала, пізнаючи знайомі рядки, зацікавлено ловить кожне слово, напружено прислухається до кожного звука.

І серед тиші нараз — нестримний шарварок, розмірене гудіння. Поет, облитий раптовим неймовірним світлом, кумедно мружиться, підвищує голос. Слухачі йому співчують, слухачі намагаються бути ще уважнішими, підставляють вуха, нахилиються, — адже нічого не вдієш проти невідступних кінопроекторів, проти волі он тієї невеличкої, надзвичайно рухливої людини, що безшумно сновигає

перед підмостками, дає мімічні знаки прожекторам і сама весь час вовтузиться з апаратом.

На шастя, кожний такий неминучий напад триває лише кілька хвилин.

Знову тиша. Знову напружена увага. А після закінчення кожної речі — ясні, дружні, довгі, заохочуючі оплески.

Заля й сцена міцно зв'язані. Справжнє єднання.

І було це не лише того вечора, а й під час наших виступів у білоруському комуністичному університеті, і під час нашого спільного з білорусами виступу-протесту проти ганебного суду над білоруською громадою, і під час нашого літературного виступу в Орші.

(Незабутня Орша! Оті спеціальні величезні плакати в місті і в театрі з привітанням на нашу адресу, оті прості і в простоті своїй глибоко-привітні відомості про наш приїзд у маленькій оршанській газеті, ота зустріч з оркестром, та хазяйновита, запобіглива налагодженість, клопітлива уважність до найменших дрібниць, ширість, товариськість, безпосередність. Незабутня Орша!)

Скрізь, скрізь найуважливіше ставлення, найкраща зустріч, напоєдливі прохання лишитися ще трохи, жалкування, що доводиться так швидко розлучатися.

Теж саме, звичайно, і на товариських вечорах у народніх поетів Білоруси Янки Купали і Якуба Коласа, де були представники всіх літературних угруповань Білоруси й де відчувся ще тісніший зв'язок між самими письменниками білоруськими й ще тісніше єднання їхнє з „песнярами“ України.

* * *

Останній день. Сьогодні маємо завітати на кордон. Більшість товаришів поїхала до вокзалу автобусом, а частина, спізнившись, рушила візниками.

На перехресті двох вулиць — бадьорий барабанний гуркіт, строкаті весняні колони піонерів, що скупчилися тут і посуюються суцільною лавою (сьогодні почався міжнародній дитячий тиждень).

Проїздимо повз колони, і раптом лунає з рядів:

— Слава українським письменникам!

Фразу підхоплюють десятки, сотні інших дзвінких голосів. Летять д'горі кашкетики. Здіймається д'горі лунке колективне привітання, що в ньому переможено тонуть вигуки нашої відповіді.

Звідки довідалися вони? Як упізнали?

На вокзалі подають прекрасну, криту авто-дрезину. Зручно розміщуємось (зручність і вигідність застережено на кожному кроці: до Орші, прикладом, возили нас вагонами уряду БСРР). Через кілька хвилин уже пролітаємо повз останні семаформи, позаду лишається Мінськ, попереду невтомно біжать рейки, грайливо виблискують на сонці і двома тоненькими срібними стьожечками занурюються в далечінь — туди, де кордон. Обабіч одскакують кущі, одбігають сторожові будки, одпливають узлісся, переліски, озера, болота, хутори. Обабіч — вже добре знайома поліська картина.

Сьогодні багато сонця. Воно лоскотливо припадає до облич, до рук, воно щедро заливає просторінь, виграє веселкою по рейках, по ручнях мостів та озерцях.

Воно примушує вас мружитися, а тому хвилин через двадцять, коли вдалені починає виростати якийсь казковий золотий палац, ви догадуєтесь, що це пустотливий витвір і сонця і ваших притомлених очей. Ви протираєте очі — і диво дивне! Золотий палац все ж

таки зростає, все ж таки наближається. Тоді ясно: велика трьохповерхова будівля із свіженького, жовтого зрубу, що на сонці здається зовсім золотим.

Це — прикордонна станція „Негорелое“. З цього боку підходять наші потяги. По той бік — перон, де зупиняються потяги польські. На станції величезні залі, виключна чистота і скрізь написи трьома мовами: білоруською, російською і французькою. Але руху мало.

Користаємось з недовгої тут перерви й заходимо до сільради, що міститься біля самої станції, оглядаємо також митницю й клуб.

Потім — знову на дрезину й повільнішою вже ходою до самого кордону, що лежить від станції за кілька кілометрів.

Через якийсь час віддалік над залізничною лінією починає виростати висока арка, а ліворуч біля неї висувається з кушового затінку будинок. З нього назустріч нам виходить наша прикордонна сторожа.

Перед самою аркою авто зупиняється. Край. Далі — ні кроку. Це остаточна межа, хоча за нею лежить ще половина Білоруси.

На арці вгорі великими літерами напис:

Комунізм змете всі кордони

І тут, на кордоні якось особливо відчуваш непереможну силу цього гасла, якось особливо глибоко розумієш і в один коротенький момент, здається, всебічно, до найменших рисок, охоплюєш велику ідею.

З другого боку арки теж напис:

Привіт робітникам Заходу

І ці слова тут, на кордоні теж звучать якось незвичайно, якось особливо повно, багатозначно, сильно, урочисто.

Тут же неподалець угруз в цілину червоний стовп, на якому герб БСРР. А за кілька саженів проти нього теж угруз стовп, смугастий, біло-червоний, на якому білий орел і літери „РКР“. Це — невеличка нейтральна зона, що лежить якраз посередині широченної просіки, вирубаной в лісі з нашого й польського боку.

А що то там, онде, попереду, саженів за сорок, куди невтомно біжать ті самі рейки? Теж невеличкий двохповерховий будинок ліворуч. А що це за нервові істоти, що раптом повибігали з будинку, повискакували на залізничну лінію і тривожно заметушилися? Сонце стоїть у них за спинами (а нам — просто в очі), і тому вони здаються зовсім чорними й маленькими. Ось одна з них на кривеньких, широко розставлених ногах поважно й владно махнула рукою. Їй в ту-ж мить подають бінокля. Вона ще ширше розставляє ноги, ніби намагається запопадливо охопити цими ногами обидві стійки рейок, і, приклавши бінокля до очей, пильно вдивляється в наш бік.

Відповідаємо тим же. І крізь шкельця виразно, близьенько бачимо польських жовнівців, їхні стурбовані й зацікавлені обличчя, бачимо сірого в сірому металевому шоломі польського вартового, що розміреним кроком, мовчазно, відчужено походить осторонь. І нараз бачимо у вікні другого поверху червоногастого зодягнену польку, яка ніби з несподіванки спостерігши на собі наш погляд, поспіхом закриває обличчя хусточкою. Гай-гай, панно, яке-ж бо справді своєрідно —

польське кокетування з більшовиками! Чи може у панни щось на сумлінні?..

Кажуть, що колись на польському боці теж була якась солом'яна арка. Але потім, не знайшовши, очевидно, потрібного привабно-переконливого гасла, арку солом'яну розібрали, знищили.

Так безперечно станеться колись із самою межею, так станеться з усіма межами. Комунізм змете всі кордони!

Вони, запеклі поборники як-найглибших розмежувань, сліпі оборонці Білого Орла, сліпі вороги величезної світової ідеї, — вони три-вожно, пильно, насторожено стежили за кожним нашим рухом, аж поки ми, пославши в думках палке вітання під'яремним друзям нашим, знову сіли до авто й рушили назад.

* * *

Бадьорий сонячний ранок. Шумний перон Менського вокзалу. Напутні побажання. Щирі подяки. Запросини конче знову приїхати. І запросини конче завітати цього літа до нас на Дніпрельстан. Обіцянки вчасного листування. Уривки ще не закінчених розмов про літературу. Останні потискування рук.

— До побачення!

— До скорого побачення!

І ми вже у вагоні біля розчинених вікон. Ось-ось має відійти потяг.

Як швидко промайнули ці сім день! І як багато, надзвичайно багато нового, цікавого, несподіваного встигли ми за цей час побачити, почути, пережити. Хіба можна розповісти кількома стислими нарисами? Хіба можна цими стислими нарисами вповні передати величну картину економічного й культурного відродження цієї країни, картину могутнього піднесення, яке могла дати країні тільки диктатура пролетаріату?

Між двома братніми республіками Союзу стався ще глибший культурний зв'язок, встановлено ще тіснішу культурну єдність.

Хай же надалі міцніє вона!

Останній дзвоник. Потяг легенько здригається й починає повільно плисти.

І в цей час на пероні, де густою й довгою низкою лишаються ваші друзі, лунає дружній вигук:

— Слава радянській Україні!

— Слава радянській Білорусі! — гучно відповідаємо з вікон, махаємо шапками і дивимось довго, аж поки за натовпом товарових вагонів зникає Менський перон.